

Яновських, М. Номіса, В. Леонтовича, В. Шемета. А. Жук замовляв і готував до друку автобіографії діячів РУП, які у міжвоєнний період ще були живі. Він підготував видання праці С. Петлюри (дещо з його архіву використано у відомому двотомнику УВАН) і М. Міхновського. Незакінчена стаття вченого про М. Грушевського і СВУ¹³, матеріали про РУП у всіх повітах України, В. Доманицько-

го, С. Петлюру, А. Кучерявенка, В. Дорошенка та інших творців Новітньої України.

Справа оцінки і повного відкриття для широкого загалу доробку А. Жука, окреслення його значення в історії України ще попереду, як попереду й увічнення пам'яті цієї визначної людини.

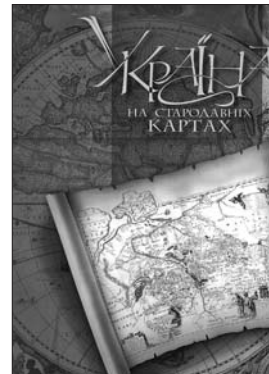
Ігор ГИРИЧ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Географічні карти всебічно відображають особливості розвитку держави, своєрідність світосприйняття та самобутність народів на різних етапах їх історії. Завдання сучасної історії картографії — не тільки вивчення ідей і методів картографічної науки та практики, історії карти як наслідку людської діяльності, але й дослідження картографії як аспекту історії людства з виявленням соціокультурного значення картографічних інновацій і тих способів, з допомогою яких карти залишили відбиток на багатьох інших сторонах людської історії.

Кожний етап розвитку людської цивілізації залишав прийдешнім поколінням велике розмаїття картографічних творів, що з часом ставали важливими джерелами інформації. Карти й атласи часто виступають як першоджерела географічних й історичних знань, іноді містять дані, яких немає в інших джерелах.

Із середини 1980-х рр. українські науковці почали активніше досліджувати картографічну спадщину, зокрема з 1990-х рр. значно активізувалися дослідження історії картографії України. Об'єктом їхніх досліджень стали весь історичний процес картографування території України, найвидатніші пам'ятки картографії та внесок осіб у розвиток картографії України (А. Бойко, М. Вавричин, С. Височенко, А. Герус, А. Гордєєв, Я. Дашкевич, Я. Жупанський, У. Кришталович, О. Купчинський, Т. Люта (Гирич), Н. Падюка, Л. Палієнко, Г. Петришин, В. Пірко, І. Ровенчак, І. Сапожников, А. Симутіна, Р. Сосса, С. Хведченя, О. Шаблій, В. Шевченко, Т. Шовкопляс, П. Штойко та ін.)¹.

Україна на стародавніх картах

Попри те, що єдиного науково-методичного координаційного центру чи відповідного наукового товариства дослідників історії картографії України немає, усе-таки спостерігається відчутний поступ розвитку історико-картографічних досліджень (створення Наукового товариства дослідників картографії України, яке ухвалено Міжнародною науковою конференцією „Картографія та історія України“ (Львів, 21 листопада 2000 р.), не було реалізоване).

Аналіз стану вивчення картографічної спадщини України упродовж останнього десятиліття дає підстави виокремити певні тенденції розвитку цих досліджень.

1. Активізування досліджень з історії картографії України проявилось насамперед у проведенні численних наукових конференцій з цієї проблематики науковцями академічних інститутів, вищих навчальних закладів, архівних установ. Низку наукових конференцій зніціювало Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України під керівництвом проф. Я. Дашкевича, перша з яких „Картографічна спадщина України“ була проведена у Львові в жовтні 1998 р. Там само відбулися такі конференції: „Картографія та історія України“ (листопад 2000 р., присвячена 400-річчю від народження Гійома Левассера де Боплана) і „Соціотопографія України“ (жовтень 2002 р.). Видані за матеріалами конференцій збірки наукових праць, а також збірник „Боплан і Україна“, стали вагомим внеском у розвиток сучасної наукової думки з історії картографії

¹³ Стаття видрукувана за редакційним примірником: Жук А. Проф. М. Грушевський і Союз визволення України в роках Першої світової війни // Молода нація.— 2002.— № 3 (24).— С. 111—135. Див. також: Гирич І. „Федераліст“ очима „самостійника“ (до історії написання статті А. Жука „Проф. М. Грушевський та СВУ“) // Там само.— С. 83—110.

¹ Сосса Р. І. Дослідження історії картографії України // Український історичний журнал.— 2008.— № 3.— С. 176—201.

України². З нагоди 400-річчя від народження Гійома Левассера де Боплана у жовтні 2000 р. була проведена науково-практична конференція „Боплан і Україна“ у Запоріжжі. Традиційними стали Міжнародні наукові конференції „Історія української географії та картографії“ у Тернополі (грудень 1995 р., присвячена 95-річчю з народження Володимира Кубійовича; жовтень 2000 р., присвячена 100-річчю з народження Володимира Кубійовича; грудень 2007 р., присвячена 130-річчю з народження Степана Рудницького; листопад 2010 р., присвячена 110-річчю з народження Володимира Кубійовича³. Всеукраїнські науково-практичні конференції „Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку“ (К., 2003, 2005, 2008, 2010) організовує Українська картографічна асоціація, у роботі її бере активну участь секція „Історія картографії“.

До вивчення картографічної спадщини долучилися також музейні заклади України. Як приклад, 17 грудня 2009 р. у Білоцерківському краєзнавчому музеї була проведена Всеукраїнська наукова конференція „Вивчення та збереження картографічної спадщини у музеях України“ з участю працівників 20-ти музеїв. У Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського НАН України 18 лютого 2010 р. відбулася наукова конференція „Веніамін (Христофор Іоганн) Кордт — фундатор історичної картографії: до 150-річчя від дня народження“.

2. Як відомо, численні карти й атласи зберігаються в Україні у багатьох бібліотеках, архівах, музеях. Оскільки у них немає каталогів картографічних творів, то достеменно не відомо, що зберігається у картографічних фондах цих установ.

Тому позитивною тенденцією є поява перших бібліографічних покажчиків та каталогів картографічних творів і літератури з історії картографії України, що має важливе значення для інформаційного забезпечення досліджень з проблематики історичного картознавства України⁴. Випуски каталогу картографічних видань з фондів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка та каталогу картографічної колекції Херсонського державного історичного архіву започаткували видання про картографічні фонди бібліотек і архівів. Нині завершується підготовка до друку каталогу „Австрійські топографічні карти українських земель (1870—1918 р.) у фондах Львівської

національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаніка“. На часі долучитися до такої роботи зі створення картографічних каталогів іншим бібліотекам, архівам, музеям України.

3. Відрадіним фактом досліджень з історії картографії є відновлення серії видань „Пам'ятки картографії України“ („Monumento Cartographica Ucrainae“), започаткованої В. Кордтом 1899 р.⁵ Першим випуском відновленої серії було факсимільне видання 2000 р. „Спеціальної карти Гійома Левассера де Боплана 1650 року“, яке опрацювало Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України і доповнило ґрунтовним коментарем назв об'єктів, відображених на карті, у вигляді окремої книжечки. Атласи репродукцій „Україна на стародавніх картах. Кінець XV — перша половина XVII ст.“ (2004) і „Україна на стародавніх картах. Середина XVII — друга половина XVIII ст.“ (2009) включають репродукції західноєвропейських карт із зображенням території України, що зберігаються у фондах ЛНБ України ім. В. Стефаніка, Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка та Центрального державного історичного архіву України у Львові. В останньому виданні вперше вміщено обширну бібліографічну інформацію про авторів, граверів і видавців карт території України (всього 100 персоналей).

4. Поглиблюються започатковані О. Шаблієм у 1990-х рр. дослідження внеску картографів, географів та інших учених у розвиток картографії України. Життєпис, наукову діяльність і головні

Обкладинки праць Ростислава Сосси, які присвячені історії української географії і картографії.
К., 2000, 2007 р.

² Боплан і Україна: Збірник наукових праць.— Львів, 1998.— 318 с.; Картографія та історія України: Зб. наук. праць.— Львів; К.; Нью-Йорк, 2000.— 348 с.; Історичне картознавство України: Зб. наук. праць.— Львів, 2004.— 516 с., репрод. карт; Історична топографія і соціотопографія України: Зб. наукових праць.— Львів, 2006.— 512 с.

³ Історія української географії і картографії: Матеріали наук. конф., присвяч. 95-річчю від дня народження проф. В. Кубійовича, Тернопіль, 25—26 груд. 1995 р.— Тернопіль, 1995.— 275 с.; Історія української географії та картографії: проблеми і перспективи: Матеріали Другої всеукр. наукової конференції, Тернопіль, 4—5 грудня 2000 р.— Тернопіль, 2000; Історія української географії та картографії: Зб. матеріалів Третьої Міжнародної наукової конференції, присвячена 130-літньому ювілею акад. С. Рудницького, Тернопіль, 6—7 грудня 2007 р.— Тернопіль, 2007.— 232 с.

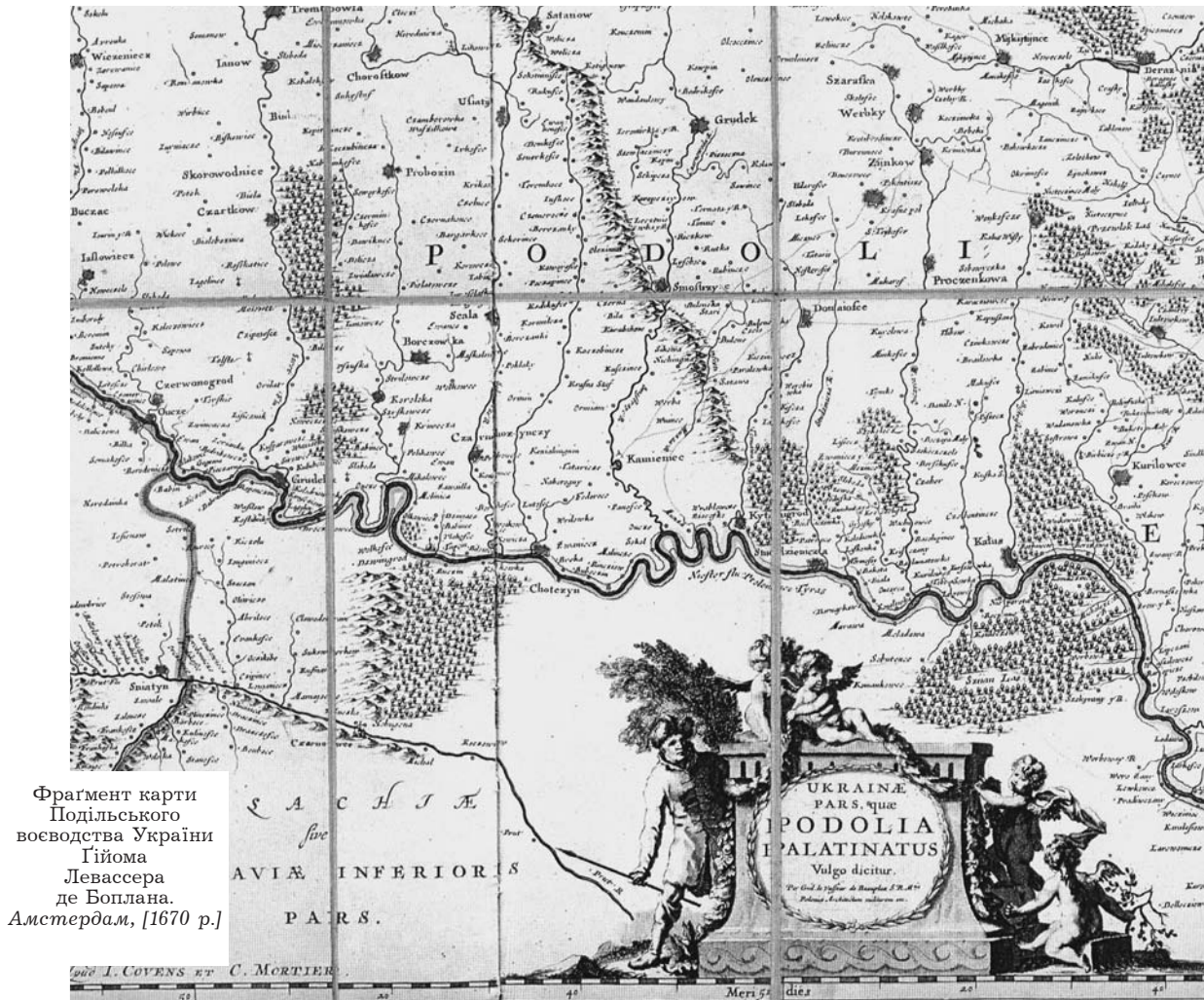
⁴ Картографічна україніка (1945—2000) у фондах ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України: Каталог / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаніка; Уклад.: Т. М. Огородник, Н. В. Падука; Наук. ред. І. І. Ровенчак.— Львів, 2006.— 344 с.; Колекція карт і планів. До 85-річчя Державного архіву Херсонської області: Опис фонду № 302 / Автор-укладач О. Шинкаренко; Упоряд.: Л. Виноградова, О. Іскрова, А. Карпова та ін.— Херсон, 2006.— 720 с.; іл. (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники); Сосса Р. І. Картографічні твори на територію України (1945—2000 рр.): Бібліографічний каталог.— К., 2002.— 400 с.— (Сер.: Українська картографія: історія, стан, перспективи); його ж. Політико-адміністративні й адміністративні карти України (1918—2008 рр.): Бібліографічний покажчик.— К., 2009.— 106 с.; його ж. Картографування території України від найдавніших часів до 1941 р.: Бібліографічний покажчик.— К., 2007.— 240 с.

⁵ Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року / Упоряд. М. Вавричин, О. Голько.— 1 : 450 000.— К.; Львів, 2000.— 8 арк. (факс. вид-ня) + Поясн. текст.— 72 с.— (Сер.: Пам'ятки картографії України);

праці І. Теслі, В. Кубійовича, С. Рудницького подають видання серії „Постаті українського землезнання“ за редакцією О. Шаблія⁶. Життєвий шлях і творчу діяльність сучасних учених-картографів Л. Пономаренко, Я. Жупанського, І. Левицького, А. Харченка висвітлюють видання, які вийшли з нагоди ювілеїв учених⁷. Дослідженню джерел і формуванню київської наукової школи тематичного та комплексного атласного картографування,

внеску її лідерів — проф. Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка А. Харченка і А. Золовського присвячена монографія Л. Палієнко⁸. Картографічна діяльність І. Стебницького, І. Стрельбицького та М. Коваль-Медзвецького висвітлена у публікаціях Р. Сосси⁹.

5. Розширюються коло науковців, що вивчають стародавні карти й атласи, і тематика їхніх досліджень.

Фрагмент карти
Подільського
воєводства України
Гійома
Левассера
де Боплана.
Амстердам, [1670 р.]

Вавричин М. Україна на стародавніх картах. Кінець XV — перша половина XVII ст. / Упоряд. М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович.— К., 2004.— 208 с.; іл.— (Сер.: Пам'ятки картографії України); її ж. Україна на стародавніх картах. Середина XVII — друга половина XVIII ст. / Упоряд. М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович.— К., 2009.— 224 с.; іл.— (Сер.: Пам'ятки картографії України).

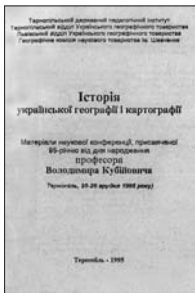
⁶ Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року; Вавричин М. Україна на стародавніх картах. Кінець XV — перша половина XVII ст.; її ж. Україна на стародавніх картах. Середина XVII — друга половина XVIII ст.

⁷ Пономаренко Л. Портрет на фоні Києва.— К., 2002.— 52 с.; Я хотів бути географом / Упоряд. К. Й. Кілінська.— Чернівці, 2004.— 60 с.; Костриця М. Ю. Педагог, учений, громадянин: І. Ю. Левицький / Упоряд. М. Ю. Костриця, П. П. Омельчак, Р. І. Сосса. 2-ге вид., випр., допов.— Житомир, 2007.— 40 с.; Видатний український картограф: До 100-річчя від дня народження А. С. Харченка / Уклад. В. О. Шевченко, Л. О. Палієнко, В. Е. Любченко.— К.; Вінниця, 2008.— 120 с.

⁸ Палієнко Л. О. Київська наукова школа тематичного та комплексного атласного картографування (1950—1980).— К., 2009.— 180 с.

⁹ Сосса Р. І. Ієронім Іванович Стебницький — видатний геодезист, картограф, географ (До 175-річчя від дня народження) // Вісник геодезії та картографії.— 2007.— № 6.— С. 37—40; його ж. Іван Опанасович Стрельбицький — автор десятиверстової „Спеціальної карти Європейської Росії“ (До 180-річчя від дня народження) // Там само.— 2008.— № 1.— С. 32—37; його ж. Микола Опанасович Коваль-Медзвецький — перший керівник державної

Донедавна одними із малодосліджених в історії картографії України були карти-портолани, що використовувались у мореплаванні упродовж XIII—XVII ст. у Середземноморському регіоні, включаючи Чорне й Азовське моря. Теоретико-методичні засади вивчення карт-портоланів опрацював А. Гордєєв, який долучив до наукового обігу 639 цих неповторних картографічних творів із зображенням Чорного та Азовського морів¹⁰.

Обкладинка збірника матеріалів наукової конференції, присвяченої Володимирові Кубійовичу. Тернопіль, 1995 р.

До вивчення картографічної спадщини України, крім картографів, географів та істориків, усе частіше долучаються представники інших наук. Унаслідок першого військово-топографічного картографування Австрії (1763—1785) була створена так звана Йосифінська карта, що покривала територію Буковини та Галичини. Містознавчі аспекти міст і містечок Галичини на основі йосифінської карти Галичини дослідила архітектор Г. Петришин¹¹. Історико-картографічні студії різноманітної проблематики є темами дисертаційних робіт¹².

6. Популяризації знань про історію картографування території України сприяють розділи про старовинні карти в науково-довідкових і науково-популярних атласах. У „Національному атласі України“ (К., 2007) уперше серед картографічних видань дві сторінки присвячені темі „Україна на старовинних картах“, в якій висвітлено розви-

ток картографування території України від найдавніших часів до 1920 р., вміщено репродукції найважливіших карт. Інформацію про зміну уявлень про форму та розмір Землі, про старовинні карти світу й України та їх репродукції подано в „Атласі вчителя“ (К., 2010). Репродукції старовинних карт України, окремих її регіонів чи населених пунктів усе частіше використовують як ілюстрації у науково-довідкових і науково-популярних виданнях, а також в оформленні обкладинок видань, форзаців, шмуцтитулів тощо.

Обкладинка одного із випусків серійного всеукраїнського науково-теоретичного часопису. Вип. 12. Тернопіль, 2005 р.

7. Прикметною ознакою зазначеного періоду стало видання підручників і навчальних посібників з історії картографії України для студентів вищих навчальних закладів, що має важливе значення для підготовки кадрів¹³.

Такі позитивні тенденції розвитку досліджень історії картографії України останнього десятиліття свідчать про те, що незважаючи на об'єктивні труднощі, пов'язані насамперед з недостатнім фінансуванням цієї галузі досліджень, зусиллями небайдужих фахівців-ентузіастів зроблено вагомий поступ у справі вивчення та збереження картографічної спадщини України.

Ростислав СОССА

Збірники наукових праць, присвячених картознавству кінця XX — XXI ст.

картографо-геодезичної служби України (до 140-річчя від дня народження вченого та 90-річчя заснування державної картографо-геодезичної служби України) // Вісник геодезії та картографії.— 2008.— № 3.— С. 40—43.

¹⁰ Там само.

¹¹ Петришин Г. П. „Карта Ф. фон Міга“ (1779—1782 рр.) як джерело до містознавства Галичини.— Львів, 2006.— 292 с.

¹² Паславський Т. Б. Історико-картографічні дослідження середніх віків та нової доби в Україні: бібліографознавчий аспект / Дис. ... канд. іст. наук.— К., 2003; Долинська М. Історична топографія Львова XIV—XIX ст. / Дис. ... д-ра іст. наук.— Львів, 2007; Люта Т. Ю. Картографування території Києва та інформаційні можливості карт і планів міста (XVII—XIX ст.) / Дис. ... канд. іст. наук.— К., 2003; Троценко О. В. Втрачені географічні об'єкти Дніпропетровської області: пошук та історико-географічний аналіз / Дис. ... канд. географічних наук.— К., 2009.

¹³ Жупанський Я. І. Історія географії в Україні: Посібник. Вид. 2-ге, доп.— К., 2006.— 276 с.; Сосса Р. І. Історія картографування території України: Підручник. для студ. вищ. навч. закл.— К., 2007.— 336 с.; Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов та ін.— К., 2008.— 520 с.